

BOZÓK FERENC (1973) Budapest

BOZÓK FERENC

Kísértetek és túlvilági jelenségek Kálnoky László korai verseiben

„E kert az árnyak kertje itt.
Aki a kertkapun belép,
múltjáról elfeledkezik,

s vértelen árnyként át meg át
bolyongja szüntelen sötét
útjai labirintusát.”

Alejandro Amenábar kiváló, *Más világ (The Others)* című kísértetfilmjében mondja Bertha Mills, az idős szolgálónő a túlvilági jelenségekkel szemben eleinte szkeptikus, Nicole Kidman által alakított Grace Stewartnak, hogy az élők és halottak világa időnként különös és érthetetlen módon összekeveredik, egymásba szövődik. Talán kevesebben tudják, hogy ennek a kiváló filmnek az irodalmi előzménye Henry James *A csavar fordul egyet* című kisregénye. Gyakran különös lidércvilágot, innenit és túlit groteszk módon keveredve mutat fel Kálnoky László némely verse is, legkivált legelső, a címében is sejtelmes *Az árnyak kertje* című kötetében. Ez a debütáló kötet számos jeles író, egyebek közt Radnóti vagy Vas István figyelmét is felkeltette. A fiatal pályatárs, Weöres Sándor írt róla méltatást a Nyugat 1939/8-as lapszámában. Weöres rövid, de rangos méltatásának záró sora az első-kötetes, ismeretlen fiatal Kálnokyról: „Rendkívül érdekes és komoly tehetségű poéta; talán még sokat fogunk hallani róla.”

A szerény, magánkiadásban, füzet formátumban megjelent első kötetet a rangos Nyugatban megjelent rövid könyvszemle mellett több más újság, folyóirat is méltatta, szemlére érdemesnek tekintette. Kárpáti Aurél is ír róla (Pesti Napló, 1939. május 27.). Kállay Miklós írja a Nemzeti Újság 1939. július 2-i számában: „Legszebbek éppen azok a versei, ahol a láthatatlan titkokat, a homályban ólálkodó ismeretlen rémeket próbálja a ködből testté váltani.” *Az árnyak kertjében* megjelenő különös lidércvilág a magyar lírában szinte egyedülálló. A címadó versben szereplő túlvilág nem a keresztény ide vonatkozó képzetéhez hasonlít, inkább a görög mitológia árnyékvilágához vagy az ókori egyiptomiak Duat nevű testtelen, árnyas, a lelkeket bolyongásra kárhóztató kísértetbirodalmához. Talán csak Füst Milán verseiben nyüzsög ennyi kísértet. „Az űrben rémek élnek. Olykor érzem, / tavaszi éjeken, holdtöltekor / nagy árnyaik inognak fent az égen” (*Emberi tévedés*). Domokos Mátyás szerint Kálnoky egyfajta spiritisza, okkultista médium, aki az inneni és a túlvilág felé is rendelkezik valamiféle látással: „A jelek szerint Kálnoky is ivott az ördög bájitalából, amelyet a monda szerint a Sátán ajándékozott Szent Antalnak, ezért ő csakugyan látja is valóságosan a titokzatos jelenéseket, akik pontosan úgy viselkednek, mint a romantika kettős lényei, akik egyik felükkel egy szürke, poros, hétköznapien sivár világba vannak befalazva, ellenben lényük lidérces felével szabadon ki-be járnak egy másik elembe, amelynek a Rendjét, leírását talán az asztalra hulló Titkok Könyve tartalmazza” (*A verses napló margójára = Átkelés, áttűnés*, Szépirodami, 1987). Alföldy Jenő így ír ismert, *Kálnoky László* című monográfiájában, *Az árnyak kertjéről* szóló fejezetben: „A kísértethistóriák, mohó olvasmányai bátoríthatták lírai kiélésére, túlzásaira” (Akadémiai, 1977). Csűrös Miklós arra int, ne vegyük olyan lidércesen komolyan a fiatal Kálnoky lidércvilágát, tekintse az olvasó ezeket a költő ironizáló, önironizáló groteszk játékaik egyikének: „Igaz, a kísértetiesség és a transzcendencia szférájához is vonzódik, de az innen származó ködösséget gyakran már fiatalkori verseiben (idős korában pedig majdnem mindig) egészséges, jóízű ironia világítja át” (*Pokoljárás és bohóctréfa*, Magvető, 1988). *A vénleányok* című versben az idős hölgyek jelenléte valamelyest már a túlvilág komor üzenetét hozza az élők számára: „Jártukban temetési és monoton zene / kíséri őket, és hol-

tak mennek velük, [...] mert, hogy egykor kik voltak, elfeledtük." Mindennap el kell szenvednünk valamiféle „kis halált” a végső, igazi nagy halálunkig. Hisz mindennap búcsúznunk kell valamiktől, valakiktől, amik vagy akik már sosem térnek vissza az életünkbe.

A letűnő ifjúságtól való búcsúzásunk emberi létünknek talán legkegyetlenebb drámája. Önmagában is dráma az öregedés, kivált, ha tekintetbe vesszük, hogy a visszafordíthatatlan öregedésben a test mindig kíméletlenül leelőzi a lelket. A lélek tiltakozik, nem szeretne hozzáöregedni a testhez. Kálnoky így fogalmaz a *Változás* című versben: „Kitartón rombol az idő, / s torzítja, ami megmaradt; / már képed is megváltozott / az évek mázsái alatt.” Az *emlékek fényénél* című versben pedig: „Látom, most még fiatalon, az aggastyánt, kivé leszek. / Elég! Látni sem akarom / e vánszorgó kísértetet!” Kálnoky több versben is említ túlvilágot, ám sosem mennyországot, mindig csak poklot. Ám Kálnoky pokla nem valami misztikus, démoni világ, nem Hieronymus Bosch horrorisztikus rémvilága, hanem nagyon is profán, köznapi, unalmas vagy banális. Ráadásul egyfajta poklot már halálunk előtt hordozunk magunkban. Kálnoky világában a profán világ is transzcendens valamelyest, és a transzcendens világ is profán valamelyest. A pokol már itt, a földi létezésben gyötör, és a lelken belül is megtalálható, nem szükséges belső gyötrelmeinket valós vagy szimbolikus démoni térbe projektálnunk. Hétköznapi poklainkat olykor szerencsére a külső szemlélők gyakran észre sem veszik: „Most szörnyű kínzókamrában lakom: / tüzes rostélyon sülök meg naponként. / Jó, hogy nem láthat senki meg belül, / hol ingoványos és fekete táj / riaszt, sötét iszap fortyogva hűl / hol minden csupa bürök és nadály. [...] Ott vad tűzvészt vérszínű zápor olt. / Így kóstolom meg földön a pokolt” (*Pokol*). *Jegyzetek a pokolban* című versében ugyanez a téma ismétlődik: „De én a földön éltem át a poklot, / minden gyalázat megtörtént velem.” Vasy Géza írja: „Csűrös Miklós megfogalmazása szerint pokoljárás és bohóctréfa jellemzi őt, azaz a pokoljáró és a clown archetípusai jelennek meg költői világában” (*Kálnoky László = Az 1945 utáni magyar irodalom alkotói*, Krónika Nova, 2003). Ingrid Sjöstrand magyarra is lefordított és *Ami a szívedet nyomja* címmel magyarul megjelent svéd gyermekvers-antológiában is szereplő, a hazai közönség előtt is közismert-közkedvelt, *Néha csontvázról álmodok* című versében arról töpreng, hogy egyáltalán nem megnyugtatóbb, ha a csontvázak és egyéb szörnyűségek belül, fantáziánkban vagy lelkünkben vannak, és nem kívül inkarnálódnak.

Fiktív, kitalált középkori önmagára és letűnt életére reflektál egy szellem Kálnoky *Középkor* című versében. Ha a formát és rímet nem tekintjük, tematikailag mintha Füst Milán-verset olvasnánk: „Látom magam páncélban és sisakban, / duhaj vitézt, s a gyönyörű középkort. / [...] Senki, aki ma él, nem ismer engem. / Bolyongok egy előbbi életemben.” Füst Milán közvetett vagy közvetlen hatása az *Egy nyáréj emléke* című Kálnoky-költeményben még inkább szembeötlő szabadvers-formájával és groteszk lidércvilágával: „ménták, vadfüvek, lósóskák, jázminok bús, leszegett / fejfel konyultak el, s a porban fulladó / légben hosszú kísértetek suhantak rémesen, groteszkül és sután. [...] A zene nem hallatszott már oda, s eltűnt a lámpafény. / Holdvilágos tisztáson álltam, honnan minden fa holtak árnyához hasonlít. [...] s ekkor három hosszú kísértet lengett el a tükörfényes hold előtt. / És énekeltek is: Huhú, kis emberek, kik játszogattok odalenn a földön [...] / pár évtized, s a gyermekek és részegek fognak kockázni csontotokkal. / Nem szóltam akkor semmit, és azóta hallgatók / de koponyámban bent kísértetkórus zengi énekét.” Az idézett kísérteties költemény „kísértetiesen” hasonlít Füst Milán kísértet-verseire.

Kijelenthető, hogy Kálnoky László a szó vallásos értelmében nem volt transzcendens gondolkodású költő, ám mint minden költőt és voltaképpen minden embert, őt is érdekelték a nagy kérdések: Isten, végső dolgok, az élet értelme, célja. Ebben a vonatkozásban kitüntetett helyet érdemel Utassy József kései lírájához hasonló, Istennel kérlelhetetlen keserűséggel viaskodó hosszú költeménye, az *Elégia*: „S én, kétségbeesett, beszélni kezdtem / valakihez, minden bajom okához, / kiben nem hittem, s néven sem neveztem: / Tán van valami célod, de magunknak / el nem árulod féltett titkotdat / .../ Megíratott, hogy egyszülött Fiad / érettünk halt meg egykor a keresztfán [...] hívott halódva, de hiába, téged. / Fiadat is elhagyta volna hát? / [...] Te vagy az oka, hogy lakói a földnek / ölik s falják egymást, s hogy állatot / más állat, s embert másik ember öl meg. / Lepereg rólad kérő szó, imádság.” Az *Ami ránk vár* című vers unikális abban a tekintetben, hogy szimultán tekinthető vallásos és ateista versnek egyaránt. Feltételez egy teremtető és működtető entitást, ugyanakkor ez a teremtető és működtető lény részvétlen és személytelen. Az embert az anyagból varázsolja elő és rövid élete után az anyagba kényszeríti vissza. Porból lettél és porrá leszel, ám az öröklét vagy a lélek továbbélése nélkül: „beolvaszt a természet szörnyű gyomra; / üzemét hűvös agy működteti, /

mely végül az ítéletet kimondja, / hogy ne járj többé, csak feküdj hanyatt, / hogy anyag voltál, s légy megint anyag." Az *Ima* című szonett első quartinájában így írja meg ugyanezt: „Panaszkodom neked, és nem figyelsz rám. / Hívlak, kérdezlek, de választ nem adsz. / Hallgatásod lever. Ekképp felelsz tán, / s a forró sivatagban veszni hagysz.” A *Játékszerek* című versben is ugyanennek a gondolatnak variációját olvashatjuk, szaladó anapesztyusokban: „Idegen hatalom fura bábuja vagy, / mely gyermeki, durva kezébe ragad, / erőd kifacsarja, kitépi hajad, / s szemétre hajít, ha megunt.” Makacs, konok materializmusa ellenére az *Óda Charles Baudelaire szelleméhez* című hosszú költeményben a nagy elátkozott szimbolista előd túlvilági lelkét mégis valami égi bálteremben képzelel el. Ebben a költeményben egyértelműen kimutatható Kosztolányi *Hajnali részegségének* direkt hatása. Kálnoky költészetében később ebből a különös, groteszk lidércvilágból, az inneninek és túlviláginak furcsa egymásba szövődéséből inkább a groteszk hang erősödött fel, érdeklődése, tematikája profánabb lett, ám néhány későbbi „misztikusabb” verset mégis érdemes említeni. A *Szvidrigajlov utolsó éjszakája* című versben örökkévalóságot feltételez, de a kárhozottak örökkévalósága nem égető pokol, hanem a már említett köznapias, banális unalom. A már említett unalmas, profán öröklétről van tehát itt is szó: „Igen! Igen! Az örökkévalóság / nem szent mennyország, nem tüzes pokol. / Poros kukó az, nincsen ott egyéb / csak holmi át nem látszó, piszkos ablak, / nádfonatú rossz szék, a falusi / fürdőkamráknak korma a falon / és sűrű pókháló a szögletekben. / Ott ásítozik, bóbiskol az ember / ezredévtől a másik ezredévig.” Lator László *A regény és a vers* című tanulmányában a *Szvidrigajlov utolsó éjszakája* című vers zárt terét szűkös-nyomorúságos örökkévalóságnak nevezi, és szintén említi Kálnoky különleges vonzódását a hátborzongatóan groteszk rémlátomásokhoz. „Őt látható, mondhatni: kézzelfogható kísértetek látogatják, a kétkedő okos Kálnoky elhagyja a fantasztikumot, beéri a halottakkal” (Mozgó Világ, 1996/6).

A *Több dolgok vannak földön és egen* gyűjtőcímmel ciklusba szerkesztett hosszabb költeményekben olyan természetfeletti képességekről és jelenségekről számol be, amelyeket mai divatos szóval parajelenségeknek szoktunk nevezni. Édesanyja egy nappal előre megérezte, mi lesz a Pesti Hírlap következő napi lapszámának borítóján. Egy idős, analfabéta magyar parasztasszony negyvenfokos lázban, önkívületben Homérosz hexameterait skandálta ógörögül, pedig az *Iliász* és az *Odüsszeia* létezéséről sem volt tudomása sem láza előtt, sem gyógyulása után. Egy masszív cipőkánál, amelyet egy erőművész sem tudott volna meghajlítani, egy rutinos, mérsékelt nyomású cipőhúzás során elgörbül. Hat alpakkakanál közül öt eltűnik Kálnoky apjának temetése napján. A megboldogult kedvencei voltak ezek a kanalak. Ám ha ötöt elvitt a halott, a hatodik miért maradt a házban? Kálnoky a tőle jól ismert groteszk humorral jegyzi meg: „Mégis meglehet, hogy néha a halottak is feledékenyek.” Egy idős hölgy egy kávéház teraszán a Ferenc-csatorna mocsarába süllyedt katona fiáról mesél, és Kálnokynak a pincér sör helyett mocsarat szervíroz. A költő méltatlankodására a pincér nem érti, hogy került a mocsár a söröskorsóba, elnézést kér, elviszi, rendes sört hoz. 1949-ben, nem sokkal Kálnoky László édesapja halála után édesanyjával átélték azt az élményt, amit poltergeistnek, azaz kopogó vagy viháncoló szellemjelenségnek nevez az okkultizmus, tudományosabb kifejezéssel pedig telekinézisként emlegetünk. Arról a jelenségről van szó, amikor a tárgyak megmagyarázhatatlan okból elmozognak helyükről, vagy hangokat adnak ki: „A negyedik nap estelén elkészültünk, fáradtan lefeküdtünk, / s álomba szenderültünk, miként a régi költők mondanák. / Körülbelül másfélórai alvás után, éjszaka egykor / pokoli lármára riadtunk fel, mintha dühöngő őrütek cintányérokot / vagdaltak volna a padlóhoz az ebédlőkredenc előtt. [...] Az utolsó két csattanást ébren hallottam már, az ágyamban felülve.” Kálnoky ezekben a titokzatos parajelenségekben a szó konkrét értelmében csupán jelenségeket lajstromoz. Csűrös Miklós írja a már említett tanulmányában: „Kálnokyt is áthatja a kínzó bizonytalanság, intuícióival és racionális eszközökkel szeretne közelebb jutni a rejtelmes jelenségekhez, tagadhatatlan misztikus és okkult érdeklődése is innen fakad.” Azonban nem kíván, nem próbál, nem tud magyarázatokat adni. „Eddig nem hittem kísértetekben, de úgy látszik, mégiscsak vannak.” Vannak? Nincsenek? Döntse el a kedves olvasó, ha tudja.